

söz edilen ve bazı şiirlerinden örnekler verilen İbn Atıyye'nin *Minhâcü'l-İhtidâ*' ve *mişbâhu'l-İhtidâ*' ile *el-Ḥuzze fi menâkıbi ehli'l-Mizze* adlı eserlerinin de bulunduğu *Keşfü'l-beyân 'an şifâti'l-ḥayevân*'ından öğrenilmektedir. Brockelmann'ın İbn Atıyye'ye nisbet ettiği *Nüzhetü'n-nâzir fi vaz'î huṭūṭi faẓli'd-dâ'ir* adlı eser (Brockelmann, *GAL*, II, 149) Mısırlı astronomi âlimi Muhammed b. Ebû'l-Feth es-Sûfî'ye aittir (*Fihristü'l-kütübü'l-Arabiyye*, V, 326).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Atıyye el-Avfî, *el-Fuṣūlü'l-mü'eyyede li'l-uṣūl ilâ şerhi'l-Muḥaddimeti'l-Cezeriyye* (nşr. Cemâl es-Seyyid Rifâî), Kahire 2005, neşredenin girişi, s. 5-6; Şemseddin İbn Tolun, *Târîhu Mizze ve âşâruhâ ve fihi el-Ma'azze fimâ kile fi'l-Mizze* (nşr. M. Ömer Hamâde - M. Ali Sultânî), Dimaşk 1404/1984, s. 49, 61-67; a.mlf., *el-Fülkû'l-meşhûn fi ahvâli Muḥammed b. Tolûn* (nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf), Beyrut 1416/1996, s. 22, 33, 41, 51, 122; a.mlf. - İbnü'l-Mibred, *Müt'atü'l-eghân mine'l-temettu' bi'l-akrân beyne terâcimi's-şûyûḥ ve'l-akrân* (nşr. Salâhaddin Halîl el-Mevsilî), Beyrut 1999, I, 46, 112, 293, 366, 553; II, 639-640, 735, 736, 770-771; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 14-17; II, 20; III, 4; *Keşfü'z-zunûn*, I, 2; II, 1211; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), X, 44-47; M. G. de Slane, *Catalogue des manuscrits arabes de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1883-95, s. 593; Ahlwardt, *Verzeichnis*, III, 92; *Fihristü'l-Kütübhaneti'l-Hidiviyye*, V, 326; Brockelmann, *GAL*, II, 149; *Suppl.*, II, 58, 150-151; *İzâhu'l-meknân*, I, 4, 393; *Hediyyetü'l-'arifîn*, II, 210, 215, 223; M. Riyâz el-Mâlih, *Fihristü maḥṭûṭâti Dâri'l-kütübü'z-Zâhiriyye: el-Taşavvuf*, Dimaşk 1398/1978, I, 406-407; *Fihristü'l-maḥṭûṭâti'l-muşavvere: el-Edeb*, Kahire 1979, I/2, s. 148; P. Voorhoeve, *Codices Manuscript: VII: Handlist of Arabic Manuscripts in the Library of the University of Leiden and Other Collections in the Netherlands*, The Hague 1980,

s. 383; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-fehâris*, I, 78, 160-161, 218, 219, 326, 472, 474-475; II, 632, 638, 661; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'elliḫin*, Beyrut 1414/1993, III, 160, 660-661; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 53-54; Cemîl el-Azm, *el-Müsâra'a ilâ kaydi evâbidi'l-mütâla'a* (nşr. Remzî Sa'deddin Dimaşkiyye), Beyrut 1424/2003, s. 108-121; J. J. Witkam, *Inventory of the Oriental Manuscripts of the Library of the University of Leiden*, Leiden 2007, II, 127-128; M. Bâkr Ulvân, "Kütübü'l-ḥayevân 'inde'l-'Arab", *el-Mevrid*, I/3-4, Bağda 1392/1972, s. 33-34.

MEHMET AKİF KİREÇÇİ

İBN BAKİ

(ابن بقي)

Ebü Bekr Yahyâ b. Muhammed (Ahmed)
b. Abdirrahmân b. Bakî el-Endelüsî
el-Kurtubî et-Tuleylî
(ö. 540/1145)

Müveşşah türündeki şiirleriyle tanınan Endülüslü şair.

İbn Bessâm'ın aşağıdaki ifadelerinden V. (XI.) yüzyılın ortalarında doğduğu anlaşılmaktadır. Ailesi, yetişmesi ve eğitimi hakkında bilgi yoktur. Feth b. Hâkân el-Kaysî, İbn Bessâm, İbn Senâülmülk gibi çağdaşları ile İbn Saîd, İbnü'z-Zübeyr, İbn Haldûn ve Makkarî sadece künyesini veya künye ile lakabını verip babasının adını anmazken çağdaşı Ebü Tâhir es-Silefî baba adını Hakem; Yâkût el-Hamevî ve Safedî, Abdurrahman; İbn Hallikân, Muhammed b. Abdurrahman şeklinde zikreder. Çağdaş araştırmacılar Samuel Miklos Stern ve Muhammed Mecîd es-Saîd baba adını Abdurrahman; A. R. Nykl, Muhammed; F. de la Granja, Muhammed Ahmed Müsevî Âlü

Tu'me, M. Cortés Garcia ve Tefvik Kureyre, Ahmed olarak verirler. Makkarî, İbn Haldûn, İbn Hallikân ve Yâkût el-Hamevî nisbesini Kurtubî; İbn Bessâm, İbnü'l-Ebbâr, İbn Saîd ve Safedî, Tuleylî diye yazarken İbnü'z-Zübeyr, Vâdiâşlı (Guadix) olduğunu kaydeder. Silefî, şair Abdullah b. Muhammed er-Rekkânî'den naklen onun aslen Sarakustalı (Saragossa) olduğunu, İşbîliye'de (Sevilla) edebiyat alanında tanındığını, Selâ'da refaha kavuştuğunu ve Vâdiâş'ta vefat ettiğini zikreder (*Mu'cemü's-sefer*, s. 152).

İbn Bessâm eş-Şenterinî, yaşının küçüklüğüne rağmen keskin bir zekâyâ ve anlayışa sahip bulunduğunu, bir kısmı dışında şiirlerinin sanat değeri taşıdığını, Tuleytula'daki (Toledo) karışıklık yüzünden oradan ayrılıp İşbîliye'ye gittiğini, daha sonra doğuyu-batıyı dolaştığını kaydeder (*ez-Zahire*, II/2, s. 615). Sözü edilen bu karışıklık, muhtemelen, Kastilya Kralı VI. Alfonso'nun 478'de (1085) Zünnûniler'in yönetimindeki şehri ele geçirmesi ve ardından müslüman halkın karşılaştığı olumsuz şartlardır. O sırada genç yaşta olan İbn Bakî, Tuleytula'dan ayrıldıktan sonra siyasi kargaşa ortamında belli bir yerde karar kılmayıp bir süre dolaştı, nihayet son Abbâdî emiri İbn Abbâd el-Mu'temid-Alellah'ın (1069-1091) yönetimindeki İşbîliye'de bir müddet ikamet etti. Devlet adamlarının, tanınmış edip ve şairlerin katıldığı meclislerde adını duyurdu. Endülüs ve özellikle İşbîliye'nin Murâbit Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn'in hâkimiyetine geçmesi ve Mu'temid-Alellah'ın Fas'ın Ağmât şehrine sürülmesi üzerine (484/1091) buradan ayrılmak zorunda kalan birçok edip ve şair gibi İbn Bakî de Kurtuba'ya gitti. İşbîliye'de tanıştığı, A'mâ et-Tutîlî (et-Tutaylî) diye tanınan şair Ebü'l-Abbâs (Ebû Ca'fer) Ahmed b. Abdullah b. Hüreyre ile ilişkilerini burada da sürdürdü; onunla birlikte devrin önde gelen şairleri içinde yer aldı. Ancak Kurtuba'da fazla kalmayan İbn Bakî'nin bir ara Münyetü'z-Zübeyr'de ve Gırnata'da, İbn Saîd el-Mağribî'nin Kal'atü Benî Saîd'in (Kal'atü Yahsub) yönetimini elinde tutan dedesi Muhammed b. Abdümelik b. Saîd'le birlikte olduğu görülür (Makkarî, I, 471-472, 584). İbn Bakî, Murâbitlar'ın siyasi ve askerî baskısı altındaki Endülüs'ün diğer bazı şehirlerini de dolaştı. Ardından Mağrib'e (Fas) giderek Selâ'da eskiden beri kadılık görevinde bulunan Benî Aşere (Benü'l-Kâsim) ailesinin himayesine girdi, onlar için methiyeler kaleme aldı; bu aileden Yahyâ b. Ali sayesinde

İbn Atıyye el-Avfî'nin *Keşfü'l-beyân 'an şifâti'l-ḥayevân* adlı eserinin I. cildinin ilk iki sayfası (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1687)

maddî sıkıntıdan kurtulup rahata kavuştu (Yahyâ b. Ali'yi övdüğü bir şiiri için bk. Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Ķalâ'idü'l-İkÿân*, III-IV, 927; İbn Hallikân, VI, 203-204; Makkarî, IV, 240). Bazı şiirlerinde dile getirdiği üzere mâruz kaldığı sıkıntı ve ilgisizlikten dolayı Şam ve Irak'a gitmeyi düşünen İbn Bakî, Selâ'da itibar görünce orada yerleşmiş olmalıdır. Daha sonra tekrar Endülüs'e dönerek Gırnata yakınlarındaki Vâdiâş'ta hayatını sürdürdü ve bu şehirde vefat etti. İbnü'z-Zübeyr 540 (1145) yılında Vâdiâş'ta öldüğünü yazar; İbn Hallikân ve Yâkût yer adı belirtmeden aynı tarihi kaydederken İbnü'l-Ebbâr vefat tarihini 545 (1150) olarak verir.

Feth b. Hâkân el-Kaysî onun hem nesir hem şiirde usta sayıldığını, nitelikli ve güzel eserler verdiğini, ancak gerekli alâkayı görmediğini, Yahyâ b. Ali sayesinde rahata kavuşuncaya kadar dağ-çöl demeden dolaşıp durduğunu belirtir (*Maṭmaḥu'l-enfûs*, s. 408). İbnü'z-Zübeyr de onun güçlü bir edip olduğunu ve çeşitli türlerde çok sayıda şiir yazdığını kaydeder. M. Mecîd es-Saîd, İbn Bakî'nin kaynaklarda yer alan (meselâ bk. İbn Bessâm eş-Şenterîni, II/2, s. 616-636; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Ķalâ'idü'l-İkÿân*, III-IV, 922-927; Makkarî, IV, 237-241) 324 beyitten ibaret 45 parça şiirini önce bir makalesinde derlemiş (bk. bibl.), ardından *Dîvânü İbn Bakî el-Endelüsî* adıyla yayımlamıştır (Dimaşk 1997). Filistinli şair İntisâr Hıdr ed-Dennân da İbn Bakî'nin şiirlerini aynı adla bir araya getirmiştir (Beyrut 2012). Ancak Osman b. Bişrûn el-Mehdevî'nin (ö. 561/1166) *el-Muḥtâr fi'n-naẓm ve'n-negr li-efâğılı ehli'l-âşr* adlı eserinde -biraz abartılı görünmekle birlikte- onun 3000 müveşşahı ve bir o kadar kaside ve kıtası bulunduğunu yazması göz önüne alındığında şiirlerinden çok azının günümüze ulaştığı anlaşılır (M. Mecîd es-Saîd, *el-Mevrid*, VII/1 [1398/1978], s. 127). Esasen müveşşah türünde maharetini ortaya koyan İbn Bakî'nin bugüne ulaşan medih, gazel, hamriyyât, tabiat tasviri, şikâyet ve hicivleri büyük bir şair olduğunu ortaya koymaktadır. İbn Bakî ve arkadaşı A'mâ et-Tütîl kendi zamanlarında müveşşahın en önde gelen iki temsilcisi olup özellikle bu türün gazel formunda tanınmışlar, bazan birinin şiirleri diğerine nisbet edilmiştir. İbn Bakî'nin övdüğü kişiler arasında Vezir Ebû Muhammed İbn Mes'ade, Vezir Ebü'l-Hüseyn İbn Sirâc, tabip Ebü'l-Alâ İbn Zühr, Benî Aşere ailesinden Yahyâ b. Ali ve Yûsuf b. Ali yer alır.

Şiirlerinin bir kısmı Endülüs edebiyatına dair eserlerde (bk. bibl.) başta İspanyolca olmak üzere bazı Batı dillerine çevrilmiş ve daha çok İspanyol araştırmacılarının çalışmalarına konu teşkil etmiştir (meselâ bk. Emilio García Gómez, "Muwassaha de İbn Baqî de Córdoba: Ma laday sbrun mu'inu, con jarya romance", *Al-Andalus*, XIX/1, Madrid 1954, s. 43-52; Manuela Cortés García, "Un ramillete de cancioncillas andalusíes: Ibn Baqî e Ibn Zaydûn", *Al-Andalus Magreb*, IV, Cadiz 1996, s. 27-38). Salâh Muhammed Cerrâr, Ürdün Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde *Yahyâ b. Baqî: Ḥayâtühü ve âdâbüh* (1978), Adnân Muhammed Âlû Tu'me, Kahire Üniversitesi Dârü'lülûm Fakültesi'nde *Fi Müveşşehâti İbn Bakî et-Tuleytîli ve ḥaşâ'işühe'l-fenniyye* (1976) adıyla yüksek lisans tezi hazırlamış, ikinci çalışma basılmıştır (Bağdat 1399/1979).

BİBLİYOGRAFYA :

Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Maṭmaḥu'l-enfûs ve mesrahu't-te'ennûs fi mûlaḥi ehli'l-Endelûs* (nşr. M. Ali Şevâbîke), Beyrut 1403/1983, s. 407-408; a.mlf., *Ķalâ'idü'l-İkÿân* (nşr. Hüseyin Yûsuf Haryûş), Zerkâ 1409/1989, III-IV, 919-927; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *eż-Zahire*, II/2, s. 615-636; Silefî, *Mu'cemü's-sefer* (nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrut 1414/1993, s. 151-152; İbn Senâülmülk, *Dârü'l-ḥirâz fi 'amelî'l-müveşşahât* (nşr. Cevdet er-Rikâbî), Dimaşk 1400/1980, bk. İndeks; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XX, 21-25; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilâ* (nşr. F. Codera), Madrid 1887, II, 722; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 202-205; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, II, 19-21, 25, 456; a.mlf., *Râyâtü'l-mübertizin ve ğâyâtü'l-mümeyyizin* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Dimaşk 1987, s. 136-138; İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, *Şilatü's-Şıla* (nşr. E. Lévi-Provençal), Rabat 1937, s. 174; Sa-fedî, *Teuşiḥu't-teuşiḥ* (nşr. Elbir Habîb Mutlak), Beyrut 1966, s. 212; İbn Haldûn, *Muḥaddime* (nşr. Dervîş el-Cüveydî), Beyrut 1415/1995, s. 594-596; Makkarî, *Neḥḥu'l-ḥib*, I, 471-472, 584; III, 404; IV, 13, 236-241; VII, 6-7; ayrıca bk. İndeks; Don Emilio García Gómez, *Un Eclipse de la poesia en Sevilla: La época almorávide*, Madrid 1945, s. 28, 34, 37, 42, 43, 45, 46, 51, 56, 57, 60, 61, 63, 74, 77; A. R. Nykl, *Hispano-Arabie Poetry*, Baltimore 1946, s. 241-244; S. M. Stern, *Hispano-Arabie Strophic Poetry* (ed. L. P. Harvey), Oxford 1974, s. 33-34, 36, 37, 66, 101-103, 173, 175-179, 183, ayrıca bk. İndeks; Abdülazîz Atîk, *el-Edebü'l-Ârabi fi'l-Endelûs*, Beyrut 1976, s. 344, 352, 366-370; İhsan Abbas, *Târîḥu'l-edebi'l-Endelüsî*, Beyrut 1985, s. 219, 233-234, 243, ayrıca bk. İndeks; M. Mecîd es-Saîd, *eş-Şifr fi 'ahdî'l-Murâbiḥîn ve'l-Muwaḥḥidin bi'l-Endelûs*, Beyrut 1985, s. 225-227, 418, 420; a.mlf., "İbn Baqî el-Ḳurtûbî: Ḥayâtühü ve şîruḥ", *el-Mevrid*, VII/1, Bağdad 1398/1978, s. 125-152; H. Pérès, *eş-Şifrü'l-Endelüsî fi 'aşri'l-Ṭavâ'if* (trc. Tâhir Ahmed el-Mekkî), Kahire 1408/1988, s. 71, 128, 301, 343, 353; H. Heijkoop - O. Zwartjes, *Muwaşşah, Zajal, Kharija: Bibliography of Strophic Poetry and Music from al-Andalus and Their Influence in East and West*, Leiden 2004, s.

68-69, 109, 121, 145-146, 217, 264, 301, 324; F. de la Granja, "İbn Baqî", *EP* (İng.), III, 729-730; M. Ahmed Müsevî Âlû Tu'me, "İbn Baqî", *DMBİ*, III, 128-130; M. Cortés García, "İbn Baqî, Abû Bakr", *Enciclopedia de al-Andalus*, Granada 2002, I, 568-570; Tefvîk Karîra, "İbn Baqî el-Ḳurtûbî", *Mv.AC*, III, 700-703.

AHMET ÖZEL

İBN BASSÂL

(ابن بصال)

Ebü Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm
b. Bassâl et-Tuleytîli el-Endelüsî
(V./XI. yüzyıl)

Endüslü ziraat âlimi.

Doğum ve ölüm tarihleri hakkında bilgi yoktur. İbn Bassâl lakabı Arapça "basal" (soğan) yahut İspanyolca "bazo / baso" ile (gri renk) ilişkilendirilir (Colin, II, 901; *Enciclopedia de al-Andalus*, I, 590; *Mv.AC*, III, 517). Tuleytula'da (Toledo) yaşadığı, Zünnûnîler'in ikinci hükümdarı Yahyâ b. İsmâil el-Me'mûn'un (1043-1075) sarayında hizmet gördüğü ve onun için *Dîvânü'l-filâḥa* adlı kitabını yazdığı bilinmektedir. Tago nehri kenarında Me'mûn'a ait meşhur botanik bahçesini (bustânü'n-nâûre / cennetü'l-Me'mûn) yöneten tıp ve botanik bilgini İbn Vâfid'in arkadaşı olup kendisi de bu bahçede çalıştı. Bazı kaynaklarda hakkında kullanılan "Hâc" lakabından da anlaşıldığı üzere hacca giden İbn Bassâl seyahati sırasında Sicilya, İskenderiye ve Suriye'ye uğradı, pamuk ve kına gibi çeşitli bitki tohumlarıyla bitki ve ziraat konusunda elde ettiği değerli mâlûmatla Endülüs'e döndü.

İbn Bassâl, Tuleytula'nın VI. Alfonso'nun eline geçmesinin (478/1085) ardından İşbîliye'ye (Sevilla) giderek oranın hâkimi İbn Abbâd el-Mu'temid-Alellah'ın hizmetine girdi. Abbâdîler'in başşehirli İşbîliye bu sırada, nisbeten siyasî istikrarın da sağladığı ekonomik gelişme yanında verimli toprakları sayesinde önemli bir tarım merkezi haline gelmiş, böylece İbn Bassâl de ziraat konusunda ilmî araştırmalar için uygun bir zemin bulmuştu. Me'mûn'un Tuleytula'daki bahçesine benzer şekilde Mu'temid için bir kraliyet bahçesi (büstânü / hâitü's-sultân) düzenleyen İbn Bassâl, İbn Vâfid'in talebesi Tuleytulalı Ebü'l-Hasan İbn Lûnkû ve İbn Haccâc el-İşbîlî gibi ziraat âlimleriyle tanışıp birlikte çalıştı. Onun ve çağdaşı âlimlerin zirai alanda ortaya koyduğu ilmî mesai, sonraki asırlarda Endülüs'ün ve İslâm dünyasının diğer bölgelerinde de etkisini sürdürdü. Endülüs bu dönemde doğudan getirilen tohumlar üzerinde denemelerin yapıldığı,